

КЪМ ЕТИМОЛОГИЯТА НА ЕДНА ГРЪЦКА ЗАЕМКА В

БЪЛГАРСКИ И СРЪБСКИ¹

Симеон Стефанов

Институт за български език, БАН (България)

ON THE ETYMOLOGY OF A GREEK LOANWORD IN BULGARIAN AND SERBIAN

Simeon Stefanov

Institute for Bulgarian language, BAS (Bulgaria)

s.stefanov@ibl.bas.bg; simeonste@yahoo.com

Abstract: In the text a possible etymology of one Bulgarian and Serbian nouns is given. The word is part of the literary language and is yet to be etymologized in the Bulgarian etymological dictionary. The lexeme is also found in Serbian, but there it is characterized by regional use and has remained on the periphery of the literary norm.

Keywords: etymology, Bulgarian language, Serbian language, noun, dance

Резюме: В текста се предлага една възможна етимология за едно българско и сръбско съществително име. Думата е част от книжовния език и предстои тепърва да бъде етимологизирана в Българския етимологичен речник. Лексемата се среща и в сръбски, но там се характеризира с регионална употреба и е останала в периферията на книжовната норма.

Ключови думи: етимология, български език, сръбски език, съществително име, хоро

1. Предмет, цели, задачи и методи на изследване

Съществителното име **хорò** 'народна игра, която се играе обикновено от заловени в кръг или полукръг хора; музиката, мелодията, под чиито ритъм се играе този танц; самите хора, които играят такъв танц; мястото, където се играе такъв танц' (RSBKE 1959: 574) е регистрирано на българската езикова територия в редица фонетично разнообразни варианти на основата форма, производните от нея и съчетанията, в които тя участва. Думата е част от книжовния език и предстои тепърва да бъде етимологизирана в Българския етимологичен речник. Лексемата се среща и в сръбски, но там се характеризира с регионална употреба и е останала в периферията на книжовната норма. Въпреки това в етимологичния речник на Петър Скок ѝ е отделено внимание и тя е поместена дори като отделна заглавка. Вероятно обаче липсата на по-подробно знание за територията на нейното разпространение в южнославянските езици, както и стремежът на автора да се придържа строго към гнездовия

¹ Авторът изказва благодарности за финансовата подкрепа на Българската академия на науките по двустранното споразумение за безвъзмездни средства между БАН и Сръбската академия на науките и изкуствата.

принцип при подреждането и етимологизацията на набелязаните думи, е подвела сръбския етимолог и той е допуснал известни неточности при подбора и обяснението на илюстративния материал, който е обединен в разглежданото етимологично гнездо. Знанието за разпространението на избраната дума в по-широк южнославянски контекст със сигурност би предпазила Петър Скок от подобна грешка. Поради това реших да се спра на посочената лексема, да обърна внимание върху нейния произход и употреба в южнославянските езици, да изясня връзките ѝ с други думи от споменатото етимологично гнездо.

2. Регистрирани основни форми, производни и значения в българския език и на сърбохърватската езикова територия²

2.1. Регистрирани основни форми, производни и значения в българския език

На българската езикова територия са регистрирани следните основни форми, производни и значения:

2.1.1. Регистрирани основни форми и значения в българския език

хорò 'народна игра, която...' (RSBKE 1959: 574), **хоро** 'съзвездието Телец' (Генерал Тошево, Добричко; Житница), **хорòто** 'звездният обръч, около звездата Гайдаря' (RDNKB 2018: 448), **hòpo** 'хоро' (Забърдо, Смолянско), **хòpo** също (Върбина, Неделино, Златоград, Маданско; Банско), **хòру** също (Зарово, Солунско), **хурò** 'хоро; събор; шетня по време на сватба, погребение' (Еленско), 'хоро' (Кортен, Новопазарско), **йоро** също (ЮЗ), **òpo** също (Ново село, Видинско), **òру** също (Съчанли, Гюмюрджинско), **урò** 'вид игра, която се играе от заловени хора; заловени хора, които играят тази игра; съзвездие, познато само по име' (Банат), **урòту** 'везба по ръкав на мъжка риза' (Ново Оряхово, Враненско).

2.1.2. Регистрирани производни и значения в българския език

хорàлище 'място в селото, където се играят хората' (Нова Ловча, Гоцеделчевско);... *хорàна*, *хорàнка* 'жена, която обича да играе хоро' (RRODD 1974: 548), *хорàновец* 'човек, който обича да играе хоро' (RRODD 1974: 548); *хорìще* диал. 'място в селото, където се събира и се играе хорото, обикн. в центъра; мегдан' (Panchev 1904: 506; Бракница, Поповско; Руховци, Еленско; Родопи),... *хорище* 'място, където се явяват или минаат самодиви' (Родопи), *хорòвище* 'хорище' (Добра Лъка, Яврово, Лесково, Асеновградско), *хоролìще* също (Panchev 1904: 506), 'място, където според народните вярвания самодивите играят хоро' (Архив СБДЛГ³); *урìште* 'мегдан, площад' (Съчанли, Гюмюрджинско); *хоручиà* 'който хубаво играе хоро' (Зарово, Солунско); *урулèйкò* 'любителка на хорото' (Енина,

² Българският диалектен материал е екскерпиран от Архива на Секцията за българска диалектология и лингвистична география към Института за български език при БАН. За сръбския съм използвал речниците, в които разглежданото съществително име е включено.

³ Архив на Секцията за българска диалектология и лингвистична география към Института за български език при БАН.

Казанлъшко); *хорабийе* 'който обича много хорото' (Чепеларе; Странджа; Солница, Смолянско)...; *хорбъшия* 'първият играч на хорото' (Казаново, Асеновградско); *хороберец* 'който умее да бере хорото, който умее добре да играе' (Panchev 1904: 506); *хороводец* 'който води хорото, танцьор' (Panchev 1904: 506),... *хороводица* 'сватбарско знаме, което хороводецът държи, когато сватбари играят хоро' (Panchev 1904: 506),...; *хороиграч*, *хороиграец* 'човек, който обича да играе хоро и е добър играч' (RSBKE 1959: 574),...; *хурутродици* 'човек, който обича да играе хоро' (Кортен, Новопазарско); *оройгрец* 'добър играч на хоро' (Софийско; Смолско, Пирдопско),...; *игрохорец* 'който играе добре хоро или обича да играе хоро' (Самоков),...;... *криво хорò*, *моминско хорò*, *невестинско хоро* 'вид хоро' (Архив СБДЛГ)...

2.2. Регистрирани основни форми, производни и значения на сърбохърватската езикова територия

Думата не се открива в Речника на сръбските народни говори, нито в този на Джуро Даничич. От сръбските и хърватските лексикографски издания е регистрирана във второто издание на речника на Вук Караджич (SR 1852: 806), в речника на Хърватската академия на науките и изкуствата (AR 1887-1891 III: 651), и в този на „Матица Српска“ (RMS 1990 4: 191; 6: 742). Същите примери, основни форми, производни и значения се откриват и у Скок (ERHSY 1971: 679).

2.2.1. Регистрирани основни форми и значения на сърбохърватската езикова територия

(h)đ ro 'вид игра, танц, хоро' (Източна Сърбия; Черна гора) (SR 1852: 806), също (Източна Сърбия; Черна гора; Косово) (AR 1887-1891 III: 651), също (RMS 1990 4: 191; 6: 742).

2.2.2. Регистрирани производни и значения на сърбохърватската езикова територия

(h)orovođa 'който води хорото' (RMS 1990 6: 742).

3. Проблеми при етимологизуването на избраната българска и сръбска лексема

В речника на Хърватската академия на науките и изкуствата се споменава, „че думата **(h)đ ro** 'вид игра, танц, хоро' (Източна Сърбия; Черна гора; Косово) е с регионална употреба, среща се само в посочените области като диалектен вариант на книжовната за хърватския или сръбския език лексема **kolo** 'вид игра, танц, хоро'.“ Извежда се от гр. *χορός* (sic!) (AR 1887-1891 III: 651).

В речника на Петър Скок е регистрирана заглавката **(h)đ ro** 'kolo (хоро)'. Посочва се, че думата се употребява в Източна Сърбия; Черна гора; Косово. По-нататък статията продължава: „= *horǎ* ж.р. 'лудешко настроение' в примера: *udarila ga je hora* 'обхвана го лудешко настроение' (Смоквица, Корчула) = *hòr* '(вероятно) хор' (XV-XVII в., Марулич, в нар. песен, в пряк и преносен смисъл) = *hora* ж.р. '(вероятно) хòра - област, земя' (XVI и

XVII в. Дубровник)“. И тук заглавната дума се извежда от гр. *χορός* (sic!). Според Скок „тук спада и гр. *χορῶτας* 'игра, шега' > тур. *horata* > (с асимилация *o-a>a*) *arata* 'веселба, весела забава“ (ERHSY 1971: 679, вж. още Vasmer 1944: 64). Подобна етимология обаче поражда поредица от въпроси. На първо място, защото ако изходната гръцка форма е гр. *χορός* (sic!), „то тогава окончанието *-ος* за мъжки род, което е много разпространено в гръцки език, би трябвало да изпадне изцяло при заемане“ (Filipova-Bayrova 1969: 171). В такъв случай заетата форма би била бълг. *хор*, срхр. *hor*.

В Българския етимологичен речник думата предстои тепърва да бъде етимологизирана. Според Mladenov 1941: 670, Filipova-Bayrova 1969: 171 тя е „от нгр. *χορό(ς)* (sic!) 'игра, танц' по глагола *χορεύω* 'играя, танцувам“ (вж. още Skorchev 1943: 243, Tsonev 1984-1985: 101). Тази форма съответства напълно на българската и сръбската заемка. Ако приемем тази етимология за достоверна, то тогава всички южнославянски примери биха могли да се изведат от приведената гръцка форма. Но в нито един гръцки, както и в нито един етимологичен речник, не се открива лексема/заглавка *χορό*, а това буди известно недоумение. Възниква въпросът каква форма е това и съществува ли въобще подобна дума? Тук на помощ ни идва знанието, че голяма част от (ново)гръцките заемки в южнославянските езици са резултат от непосредствен контакт. А „е известно, че при непосредствен контакт на два или повече езици съществителните преминават много по-лесно от един език в друг, отколкото всички други части на речта. Това се отнася, разбира се, и за преминаването на (ново)гръцките заемки в българския език (а според мене и в другите контактни южнославянски езици). Заемането в този случай се осъществява чрез най-често употребяваната форма — именително-винителната“ (Filipova-Bayrova 1969: 34). А за съществителното име *χορό(ς)* 'игра, танц' по глагола *χορεύω* 'играя, танцувам' това е формата (*ὁ/τὸ(ν) χορό(ς/ν)*). Очевидно заемането в този случай се осъществява чрез общата за двете падежни форми част, която се възприема като основна в българския език, понеже се употребява и чува най-често в процеса на комуникация.

Относно връзката с **хор**, изтъквана у ERHSY 1971: 679, тя е приемлива само дотолкова, доколкото нгр. *χορό(ς)* 'игра, танц', по глагола *χορεύω* 'играя, танцувам', се разпространява чрез посредничеството на латинския, западноевропейските и руския език, но само в значението 'група певци, които пеят в един глас', създавайки по този начин т.н. етимологичен дублет на възприетото по устен път в южнославянските контактни езици съществително име **хорò** 'народна игра, която...' (Parashkevov 1982: 122). В български тази дума прониква по книжовен път чрез рус. **хор** 'група певци, които...', от гр. *χορό(ς)* 'танц; хоровод; хор' (Mladenov 1927a: 45, 1941: 670, Parashkevov 1982: 122, RCHDBE 1982: 970).

Приведеното в ERHSY 1971: 679 съществително име *hora* ж.р. '(вероятно) хѳра – област, земя' (XVI и XVII в. Дубровник) обаче не е от същия произход, а би следвало да се свърже с бълг. мн.ч. към човек 'човеци, люде', членувано 'околните, чуждите люде', 'лица, личности с положителни нравствени и интелектуални качества, почитани от другите' (RSBKE 1959: 573), ж.р. старинно 'област' (RRODD 1974: 548) с варианти и производни, „които са от гр. *χώρα* 'земя, област'“ (Mladenov 1927b: 15, Romanski 1929: 280, Filipova-Bayrova 1969: 170-171).

4. Заключение

Заемките от новогръцки в българския, а и в останалите контактни южнославянски езици, навлизат в повечето случаи по устен път в условията на непосредствен контакт. В заемащия език съществителните имена от мъжки род се установяват в най-често срещаната си форма — именително-винителната (за разлика от книжовните заемки, при които окончанието *-os* за мъжки род, което е много разпространено в гръцки език, би трябвало да изпадне изцяло при заемане. (Filipova-Bayrova 1969: 171). В тази форма е заето и съществителното име **хорѳ** 'народна игра, която се играе обикновено от заловени в кръг или полукръг хора; музиката, мелодията, под чиито ритъм се играе този танц; самите хора, които играят такъв танц; мястото, където се играе такъв танц' (Filipova-Bayrova 1969: 171), което в български се установява като книжовно название (RSBKE 1959: 574), докато в сръбски остава с регионална употреба.

Библиография

- AR 1887-1891 III*: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. P. Budmani (red.). Zagreb: JAZU. 1887-1891. [AR 1887-1891 III: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. P. Budmani (ur.). Zagreb: JAZU. 1887-1891.]
- ERHSY 1971*: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. M. Deanovich, Ly. Yonke (red.). Zagreb: JAZU. 1971. [ERHSJ 1971: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. M. Deanović, Lj. Jonke (ur.). Zagreb: JAZU. 1971.]
- Filipova-Bayrova 1969*: Filipova-Bayrova, M., Gratski zaemki v savremenniya balgarski ezik. Sofia: Izdatelstvo BAN. 1969. [Филипова-Байрова 1969: Филипова-Байрова, М., Гръцки заемки в съвременния български език. София: Издателство БАН. 1969.]
- GBR 1957*: Gratsko-balgarski rechnik. V. Beshevliev, Vl. Georgieva, M. Filipova-Bayrova (red.). Sofiya: Izdatelstvo BAN. 1957. [ГБР 1957: Гръцко-български речник. В. Бешевлиев, Вл. Георгиев, М. Филипова-Байрова (ред.). София: Издателство БАН. 1957.]
- Mihăilă 1960*: Mihăilă, G., Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne. 1960.
- Mladenov 1927a*: Mladenov, St., Zabelezhki varhu etimologiyata na nyakoi turski i gratski dumi v edin damaskin. Sofia: Izdatelstvo „Hudozhnik“. 1926. [Младенов 1927а: Младенов, Ст., Забележки върху етимологията на някои турски и гръцки думи в един дамаскин. София: Издателство „Художник“. 1926.]
- Mladenov 1927b*: Mladenov, St., Prinov kam izuchavane na balgaro-albanskite ezikovi otnoshenia. — GSU-IFF, 23/8, 1927, 1-32. [Младенов 1927б: Младенов, Ст., Принос към изучаването на българо-албанските езикови отношения. — ГСУ-ИФФ, 23/8, 1927, 1-32.]
- Mladenov 1941*: Etimologicheski i pravopisen rechnik na balgarskia ezik. St. Mladenov (red). Sofia: Izdatelstvo „Hristo G. Danov“. 1941. [Младенов 1941: Етимологически и правописен речник на българския език. Ст. Младенов (ред.). София: Издателство „Христо Г. Данов“. 1941.]

- Panchev 1904*: Rečnik na blagarsiy yazik s tlakovanie rechite na blagarski i na ruski. Todor Panchev (red.). T. 5. Plovdiv: Druzhestvena pechatnica „Saglasie“. 1904. [Панчев 1904: Речник на българский языкъ с тлъкувание речиты нѣ българскы и на русскы. Тодор Панчев (ред.). Т. 5. Пловдив: Дружествена печатница „Съгласие“. 1904.]
- Parashkevov 1987*: Parashkevov, B., Etimologichni dubleti v Balgarskia ezik. Sofia: Narodna prosveta. 1987. [Парашкевов 1987: Парашкевов, Б., Етимологични дублет в българския език. София: Народна просвета. 1987.]
- RMS 1990 4*: Rečnik srpskohrvatskoga knyizhevnog yezika. M. Stevanovich (ur.). Kny. 4. Beograd: „Matica srpska“. 1990. [RMS 1990 4: Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. M. Stevanović (ur.). Knj. 4. Beograd: „Matica srpska“. 1990.]
- RMS 1990 6*: Rečnik srpskohrvatskoga knyizhevnog yezika. M. Stevanovich (ur.). Kny. 6. Beograd: „Matica srpska“. 1990. [RMS 1990 6: Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. M. Stevanović (ur.). Knj. 6. Beograd: „Matica srpska“. 1990.]
- RNDKB 2018*: Rečnik na narodnata duhovna kultura na balgarite. Z. Barbolova, M. Kitanova (red.). Sofia: Nauka i izkustvo. 2018. [РНДКБ 2018: Речник на народната духовна култура на българите. З. Барболова, М. Китанова (ред.). София: Наука и изкуство. 2018.]
- Romanski 1929*: Romanski, St., Nyakoi gratski dumi v balgarskia knizhoven ezik. — Balgarski pregled, 1-2, 1929, 277-281. [Романски 1929: Романски, Ст. Някои гръцки думи в българския книжовен език. — Български преглед, 1-2, 1929, 277-281.]
- Rosetti 1964*: Istoria limbii romîne. A. Rosetti (ed.). 3. Limbile slave meridionale (VI-XII). București: Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1964.
- RSBKE 1959*: Rečnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik. St. Romanski (gl. red.). T. 3. Sofia: Izdatelstvo BAN. 1959. [РСБКЕ 1959: Речник на съвременния български книжовен език. Ст. Романски (гл. ред.). Т. 3. София: Издателство БАН. 1959.]
- RRDD 1974*: Rečnik na redki, ostareli i diyalektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX v. St. Ilchev (red.). Sofia: Izdatelstvo BAN. 1974. [РРОДД 1974: Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX в. Ст. Илчев (гл. ред.). София: Издателство БАН. 1974.]
- RCHDBE 1982*: Rečnik na chuzhdite dumi v balgarskia ezik. St. Ilchev (gl. red.). Sofia: Izdatelstvo BAN. 1982. [РЧДБЕ 1982: Речник на чуждите думи в българския език. Ст. Илчев (гл. ред.). София: Издателство БАН. 1982.]
- Skorchev 1943*: Skorchev, P., Gratski dumi v nashia naroden govor. — Balgarska misal, 5-6, 1943, 241-248. [Скорчев 1943: Скорчев, П., Гръцки думи в нашия народен говор. — Българска мисъл, 5-6, 1943, 241-248.]
- SR 1852*: Srpski ryechnik istumachen nyemachkiyem i latinskiyem ryechi. Vuk Stefanovich Karadzich (ur.). Bech: Shtampariya Yermenskoga manastira. 1852. [СР 1852: Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем рјечи. Вук Стефановић Караџић (ур.). Беч: Штампарија Јерменскога манастира. 1852.]
- Tsonev 1984-1985*: Istoria na balgarskia ezik. B. Tsonev (red.) 2. Sofia: „Nauka i izkustvo“. 1984-1985. [Цонев 1984-1985: История на българския език. Б. Цонев (ред.). 2. София: „Наука и изкуство“. 1984-1985.]
- Vasmer 1944*: Vasmer, M. Die griechien Lehnwörter im Serbokroatiskchen. Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften. 1944.